

Кравченко О. В.,
аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОГО ДИСОНАНСУ В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ

Анотація. У статті розглядаються лексичні засоби вербалізації когнітивного дисонансу у персонажному мовленні. Розвідку здійснено на матеріалі текстів сучасних французьких детективних романів.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, лексичні одиниці, французький детективний роман, персонажне мовлення.

Постановка проблеми. Антропоцентричний підхід, який є провідним в сучасних дослідженнях лінгвістичних явищ, передбачає значний інтерес до вивчення когнітивної діяльності особистості, що здійснюється через дослідження певних мовних засобів, які використовує індивід у своєму мовленні. При цьому інтерес становить не тільки «живе» мовлення, тобто те, яке виникає під час реального спілкування, але й його моделювання в умовах художньої комунікації.

Когнітивна діяльність літературного персонажа, іншими словами його розумова активність, скерована на отримання, перероблення та інтерпретацію інформації оточуючої дійсності, і зокрема когнітивний дисонанс (далі – КД), що виникає внаслідок цієї діяльності, знаходить безпосереднє відображення у художньому тексті за допомогою специфічних мовних засобів.

Звернемо увагу також на зв'язок КД з психологічним процесом виникнення емоцій. Когнітивна теорія емоцій вказує на їх тісний зв'язок з розумовими процесами індивіда. Представники цієї теорії вважають, що когнітивна оцінка ситуації індивідом впливає на характер емоційного переживання [1; 2; 3]. Коли між очікуваними й дійсними результатами діяльності, новою інформацією та фактами, відомими індивіду, є розбіжність, тобто КД, виникають негативні емоції; водночас збіг очікуваного й реального результату (когнітивний консонанс) зумовлює появу позитивних емоцій [4, с. 93]. На думку американського психолога Дж. Ханта, КД може сприяти також виникненню позитивних емоцій: необхідним є певний ступінь розбіжності між установками й сигналами, деякий «оптимум розбіжності» (новизни, незвичайності, невідповідності тощо) [5, с. 163]. Якщо сигнал не відрізняється від попередніх, то його оцінюють як нецікавий; якщо ж він відрізняється занадто сильно, то він є небезпечним, неприємним для індивіда [4, с. 93; 6, с. 470].

Романські лінгвістичні дослідження присвячені вивченню мовної реалізації різноманітних емоцій, як позитивних, так і негативних [7; 8; 9; 10; 11; 12], проте їх дослідження здійснюються без урахування теорії КД. На нашу думку, розгляд психологічного стану персонажа взагалі та його емоцій зокрема крізь призму теорії КД дозволить простежити кореляцію між КД, емоціями, що переживає персонаж, та власне вербальними засобами, що використовуються у його мовленні.

Незважаючи на штучність образів героїв твору, їх створення автором здійснюється за аналогією з реальним світом і

відбиває всі його властивості [13, с. 151–153]. У процесі діалогічної взаємодії персонажів відбувається обмін інформацією між її учасниками, де отримана дисонуюча інформація проковує виникнення КД, що знаходить безпосереднє вираження у їх мовленні. Але крім того, в художньому тексті ми маємо можливість спостерігати за думками героїв через їх монологічне мовлення, що створює загальну картину виникнення КД у персонажа.

Під час дослідження когнітивної діяльності особистості на матеріалі сучасного французького детективного роману особливого статусу набуває вивчення лексичних засобів, які використовує персонаж у своєму мовленні, адже саме їх вибір є маркером виникнення КД у героя твору.

Мета статті – виявити та дослідити лексичні засоби вираження КД в сучасному французькому детективному романі. Зазначимо також факт, що роль лексичних одиниць є контекстуально залежною: чи служать вони для вираження КД, визначається як контекстом розгортання подій у творі, так і змістом окремої комунікативної ситуації безпосередньо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тісний взаємозв'язок когнітивних процесів, і зокрема КД, з виникненням емоцій віднаходить своє відображення в широкому діапазоні стилістично-забарвленої лексики, яку використовують герої сучасного французького детективного роману у своєму мовленні. Відтак, отримавши нову, дисонуючу з його точкою зору інформацію, персонаж переносить своє негативне ставлення до неї на використання вульгарної лексики, у складі якої виокремлюються такі нецензурні, ляйливі слова, як *інвективи*. Інвектива – це пейоративна емоційно-оцінна одиниця, яка є засобом мовної агресії і має на меті образити, принизити іншого учасника комунікації або висловити свою негативну оцінку щодо предмету мовлення [14; 15, с. 11; 16, с. 8].

Використання інвективів є одним із засобів мовного вираження КД.

Наведемо приклад: "kjkj

Uncompte Twitter. Les deux suspects relâchés. La police dans l'impasse.

"Relâchés? Qu'est-ce que c'est que cette histoire?" s'interrogea Patrick à voix basse.

– *Jenesaispas, avoua Jean.*

– *Une information vérifiée? Uncompte fiable?*

– *Jenesaispas!*

– *Lessalauds!* [17, с. 115]

У наведеному діалозі персонаж отримує інформацію про те, що двох підозрюваних у вбивстві його дружини було звільнено (*Les deux suspects relâchés*). Такі дані викликали у героя КД, оскільки його бажання про швидке покарання винних не збігається з реальним станом розслідування злочину (*Lapolice-*

dans l'impasse). Спочатку КД вербалізується питальними реченнями персонажа (*Relâchés? Qu'est-ce que c'est que cette histoire? Une information vérifiée? Un compte fiable?*), за допомогою яких герой намагається отримати додаткову інформацію від свого партнера по комунікації, щоб краще зрозуміти ситуацію, переконатися у тому, що отримана інформація є надійною (*fiable* adj. – *auquel on peut se fier, à qu'on peut faire confiance* [18]), перевіреною (*vérifiée* adj. – *vérifier* v.trans. – *soumettre quelque chose à un examen, à une confrontation avec des faits, des preuves pour en contrôler l'exactitude* [ibid.]). Однак відсутність додаткової інформації, на що вказує дворазовий повтор репліки: *J'en sais pas* іншим персонажем, змушує героя перенести своє невдоволення, розчарування, що є наслідком КД через несумісність бажаного та реального, на використання інвектива (*lessaluds*), який покликаний висловити агресивне ставлення до поліції, образити та девалоризувати їх дії, оскільки їх вчинки не збігаються з очікуваннями героя.

Засобом вербалізації КД є також використання *вигуків*, тобто таких лексичних одиниць, які виражають реакцію мовця, його емоції, волевиявлення, а також здатні відображати явища оточуючої дійсності через звуконаслідування [19, с. 228; 20, с. 52]. Отримавши дисонуючу з власною точкою зору інформацію, персонаж висловлює свою першу реакцію на неї через вигуки. Традиційно вигуки поділяють на первинні та вторинні. До первинних належать ті, що не мають омонімів серед інших частин мов: *Ah!, Oh! Hé! Zut! Hein?* [19, с. 228]. Наведемо приклад їх використання для вираження КД:

Ils'adosseamurd'un immeuble, sentques on crâne va exploser, simplement exploser. <...> Quand il ouvre les yeux, une femme flic blonde enun iformelere gardedeses yeux bleus <...>:

– *Ça va, monsieur?*

Jean souritdesonsourirededémentnuméro quarante-sept, sort-sacarte BBR.

– *Oui, ça va, merci. Une journée un peurude, c'est tout.*

– *Ah! vous êtes de la maison... Lieutenant!* [21, с. 110]

Поліцейський, будучи втомленим після важкого робочого дня (*Une journée un peurude*), прихилиється до однієї з будівель на вулиці (*s'adosseamurd'un immeuble*). До нього підходить жінка-поліцейський (*une femme flic*), певно думаючи, що перший є волоцюгою. Однак коли той показує їй своє посвідчення (*sortsacarte BBR*), то героїня переживає КД через незбіг отриманої інформації про професію та нетиповою реальною поведінкою персонажа, а відповідно, і її очікувань щодо його статусу. КД маркується вигуком (*Ah!*), який знаходиться на початку речення і відіграє роль ввідного елемента у репліці героїні, вказуючи на її здивування від отримання суперечливої інформації. Окрім вигуку, маркером КД в наведеній комунікативній ситуації є також незавершене речення (*vous êtes de la maison...*), що вказує на збентеженість героїні, неможливість підібрати потрібне слово через конфліктність інформації, а також окличне номінативне речення (*Lieutenant!*), у якому виділяється саме той факт, який спровокував у персонажа КД.

До класу вторинних вигуків належать слова, що походять від інших частин мови, які втратили своє предметно-логічне значення і почали використовуватися як вигуки [19, с. 228]. До вторинних вигуків, які служать для вираження КД, належать *Tiens! Times donc! Bon Dieu! Non! Ehbien!* та слова стилістично-зниженої лексики: *Merde! Putain! Bordel!* Наведемо приклад:

– *Ça n'explique pas pourquoi aucun policier n'est venu inter-*

– Je n'ai pas porté plainte.

– *Tiens donc!* [22, с. 17]

Відповідно до контексту твору одну з героїнь обікрали на вулиці. Її син висловлює своє нерозуміння того, що жоден із поліцейських не провів допит стосовно інциденту (*aucun policier n'est venu inter-* *interroger*). Однак героїня зізнається, що сама не подала позов до поліції (*je n'ai pas porté plainte*). Такі нові факти викликали КД у її сина: бути жертвою злочину і не звернутися в поліцію є несумісними, незрозумілими для його сприйняття діями. КД вербалізується вигуком (*Tiens donc!*), що належить до вторинних вигуків, оскільки він складається з двох лексичних одиниць: дієслова *tiens* (*tenir* v.trans. – *avoir quelque chose avec soi, à la main* [18]) та сполучника *donc* conj. (*marque la conclusion d'un raisonnement* [ibid.]), які втратили своє основне лексичне значення і служать для вираження здивування, нерозуміння нової інформації, як наслідок КД. Отже, як первинні, так і вторинні вигуки є маркерами виникнення КД, однак їх використання є виправданим тільки в тому разі, якщо вищезазначений феномен виникає безпосередньо перед його вербалізацією. Якщо між появою КД та його мовним вираженням наявний певний проміжок часу, то вигук не використовується.

Окрім вигуків, лексичним засобом вираження КД є також використання таких займенників (*quel / quelle, comme, que*), які використовуються переважно в окличних реченнях і служать для інтенсифікації якостей предмета, події чи особи і служать для передачі психологічного стану персонажа в момент висловлювання:

– *Quelleracure! Il était le premier à pousser pour l'adoption du décret avec tous ces traîtres qui se prétendent mes amis et n'attendent qu'une chose, me poigner dans le dos!* [23, с. 114].

Кандидат у президенти, отримавши інформацію про те, що його найближчі друзі є удаваними (*se prétendent mes amis*), а насправді тільки чекають того, щоб зрадити його (*n'attendent qu'une chose, me poigner dans le dos*), переживає КД. Психологічний стан персонажа передається за допомогою займенника *quelley*, поєднаний зі словом, що належить до інвективної лексики *raclure* f. (*catégoried'individus méprisables* [18]), що вказує на негативну оцінку героєм свого друга через розчарування в ньому, через незбіг його поведінки з очікуваннями, тобто з діями, що типово розуміються під поняттям «дружба».

До лексичних засобів реалізації КД належать також *прикметники*, які характеризують певні факти, події, явища і надають оцінку значення висловлюванню персонажа. Переживаючи КД від отриманої суперечливої інформації, герой виражає своє негативне ставлення до неї шляхом використання прикметників, які мають негативно-оцінну конотацію: *absurde, dingue, ridicule, catastrophique, étrange*.

Наведемо приклад:

– *Maman, tu te souviens de cette sortie qu'on avait faite au parc municipal, il y a quatre ou cinq ans?*

– *Qu'est-ce que tu racontes? Ton père n'aurait jamais eu une idée aussi absurde. Nous ne sommes jamais allés au parc municipal. Dieu m'en garde* [17, с. 230].

Наведений діалог розгорнувся між членами сім'ї, які живуть у захищеному кварталі, закритому для усіх сторонніх, тобто всіх, хто не є його резидентами. Так, син просить матір згадати про той випадок, коли вони залишили їх квартал і відвідали звичайний міський парк (*cette sortie qu'on avait faite au parc municipal*). Однак інформація, отримана від сина, не збігається зі знаннями матері, яка не пригадує такої ситуації і загалом вважає такі дії неприпустимими (*Nous ne sommes jamais allés*

au parc municipal, Dieu m'en garde.) Відтак, такі слова сина спровокували у матері КД, який, окрім запитального речення (*Qu'est-ce que tu racontes?*), маркується використанням словосполучення (*une idée absurde*), в якому лексичне значення прикметника *absurde adj.* (questcontraire à l'raison, ausenscommun, quiestaberrant, insensé [18]) виражає негативне ставлення героїні до нових фактів, їх заперечення та неприйняття, оскільки вони не збігаються з фактами, відомими персонажу.

Окрім прикметників, засобом вираження КД є дієслова. Так, нова інформація, яка вступає в дисонантні відношення зі старими знаннями персонажа, змушує його висловити власне її незрозуміння і несприйняття за допомогою використання таких дієслів, як *comprendre, saisir, piger, voir*; які використовуються у заперечній формі у поєднанні з прислівниками заперечення (*pas, rien, jamais, guère*).

– *Le rapport préliminaire du légiste indique une mort par étouffement. Une dépression pulmonaire peut-être causée par la ceinture. Peut-être pas.*

– *Mais qu'est-ce que vous racontez? Je ne comprends rien!* [17, с. 53]

Наведений діалог розгорнувся між поліцейським та родичем загиблої. За офіційною версією, жінка померла від удущення ременем безпеки після аварії (*unemortpar étouffement*), однак поліцейський надає суперечливу інформацію про те, що, можливо, причина смерті є іншою (*Une dépression pulmonaire peut-être causée par la ceinture. Peut-être pas*). Такі нові факти викликали незбіг у когнітивній системі іншого учасника комунікації з попередньо відомими йому даними, що і спровокувало КД, який знайшов своє вираження у висловлюваннях героя. Відтак, поряд з запитальним реченням (*Mais qu'est-ce que vous racontez?*), яким персонаж вимагає додаткових роз'яснень та уточнень від поліцейського, КД маркується дієсловом *comprendre. trans.* (*saisir par l'esprit, l'intelligence ou l'raisonnement quelque chose* [18]), який у поєднанні з прислівником заперечення *rien* вказує на його незрозуміння, неможливість героя сприйняти і усвідомити суперечливу інформацію, яка спровокувала КД.

Окрім дієслів, які вказують незрозуміння персонажем отриманої інформації, засобом вираження КД є також використання дієслів, за допомогою яких герой описує свій внутрішній емоційний та психологічний стан в той момент, коли він переживає КД. До них належать такі дієслова: *chagriner, glacer, choquer, déplaire, gêner, tracasser*.

– *Lieutenant, les parents m'ont paru pour le moins étranges. Comme si le sort de leur fille ne les concernait absolument pas. Comme si je leur annonçais la mort de quelqu'un dans le journal, vous voyez ?*

– *Je crois, oui.*

– *Je n'ai pas pu en tirer trois mots. [...]Ça m'a glacé, cette rencontre.* [21, с. 252]

У наведеному уривку діалог розгорнувся між двома поліцейськими, один з яких ділиться власними враженнями щодо візиту до родичів загиблої, який викликав у нього КД. Так, повідомлення про смерть дочки не зворушило батьків (*Comme si le sort de leur fille ne les concernait absolument pas. Comme si je leur annonçais la mort de quelqu'un dans le journal*), така їх поведінка викликала незбіг у свідомості поліцейського через його очікування типової реакції на смерть близького родича і реальних дій батьків. КД вербалізується прикметником *étrange adj.* (qui frappe par son caractère singulier, insolite, surprenant, bizarre [18]), яким герой характеризує батьків, а також дієсло-

вом *glacerv. trans.* (*figer quelqu'un, le pétrifier sous l'effet d'un sentiment violent de peur, d'horreur etc.* [ibid.]), що використовує персонаж для опису свого психологічного стану після зустрічі. Лексичне значення дієслова вказує на стан глибокого здивування, навіть шоку, що є наслідком пережитого КД.

Засобом вираження КД є також використання прислівників. Французький лінгвіст М. Гревіс виокремлює такі семантичні групи прислівників: способу дії, кількості чи інтенсивності, часу, місця, ствердження, заперечення та сумніву [24; 25, с. 51]. Для вираження КД слугують прислівники таких категорій, як заперечення (*jamais, impossible, rien, guère*) та сумніву (*possible, peut-être*).

Відтак, КД, що виникає через отримання нової інформації, яка суперечить фактам відомим адресату, маркується прислівниками заперечення, оскільки основною реакцією персонажа є відторгнення нових даних, їх неприйняття. Якщо КД виникає через наявність декількох суперечливих варіантів вибору, коли персонаж змушений відхилити одну з альтернатив та надати перевагу іншій, він маркується прислівниками сумніву, які виражають вагання персонажа.

Наведемо приклад вираження КД за допомогою прислівників сумніву:

– *Par quel bout je commence? Je pourrais peut-être aller voir cette Borzeix dont parle Moal?* [23, с. 211]

Вищенаведена репліка була використана персонажем-журналістом у розмові з колегою. Вона демонструє внутрішній психологічний стан першого, зокрема КД, який той переживає через наявність декількох можливих альтернатив власних дій у розслідуванні справи. Герой не знає, з якого боку розпочати слідство (*Par quel bout je commence?*). Використання прислівника *peut-êtreadv.* (*marque la probabilité, l'éventualité, la vraisemblance, la possibilité* [18]) у питальному реченні вказує на можливість, ймовірність певних вчинків, але також підкреслює непевність персонажа, його вагання щодо правильності обраного шляху, він шукає підтримки в іншого учасника комунікації.

Висновки. Результати аналізу прикладів з сучасних французьких детективних романів, дозволяють нам розподілити усі лексичні засоби вербалізації КД у персонажному мовленні на 2 типи: емотивний та констатуючий.

Специфіка емотивного типу вербалізації КД полягає у тому, що КД як виникнення внутрішньої дисгармонії провокує появу певної емоційної реакції у відповідь. Відтак, цей феномен вербалізується через такі лексичні засоби, які використовуються у персонажному мовленні і служать для вираження його емоцій, переважно негативних, які є наслідком виникнення КД. До них належать стилістично-забарвлені лексичні одиниці, зокрема вульгаризми та інвективи, вигуки, а також займенники *quel / quelle, comme, que* у позиції на початку речення.

Констатуючий тип вербалізації КД полягає в тому, що персонаж, не виражаючи власний психологічний та емоційний стан, повідомляє про нього. Це здійснюється через використання певних лексичних одиниць, якими герой сам описує власний психологічний стан, але також через констатацію незрозуміння дисонуючої інформації, її заперечення, неприйняття шляхом використання дієслів розуміння, а також прислівників заперечення та сумніву. Перспективним залишається подальше дослідження КД, зокрема синтаксичних засобів його вербалізації, а також вивчення вищезазначеного феномена на матеріалі творів інших жанрів.

Література:

1. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary-Survey of the Field / F. Danes // Preprints of the Plenary Session papers of the XIV-th International Congress of Linguists. Berlin, 10–15 August, 1987. – Berlin, 1987. – P. 272–291.
2. Gray W. Emotional-cognitive structuring: A new theory of mind / W. Gray // Forum for correspondence and contact. – 1973. – V 5. – P. 1–6.
3. Sherer K. Vocal affects expression: A review and a model for future research / K. Sherer // Psychol. Bull. – 1986. – Vol 99 (2). – P. 143–165.
4. Ильин Е. Эмоции и чувства / Е. Ильин. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2013. – 783 с.
5. Елфимова Н. Пути исследования мотивации когнитивной психологии: сравнительный анализ / Н. Елфимова // Вопр. психологии. – 1985. – № 5. – С. 162–168.
6. Варій М. Загальна психологія: [підр. для студ. вищ. навч. закл.] / М. Варій. – 3-тє вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
7. Андрійченко Ю. Мовні засоби вираження емотивності у творчості Габрієля Гарсія Маркеса: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Ю. Андрійченко. – К., 2009. – 18 с.
8. Les émotions dans les interactions / [sous la redaction de C. Plantin, M. Dougy, V. Traverso]. – Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 2000. – 329 p.
9. Седых А. Языковые актуализаторы эмоции “colère” во французском языке / А. Седых // Филологические науки. Вопросы теории и практики: Научно-теоретический и прикладной журнал. – 2013. – № 3, ч. 1. – С. 161–164.
10. Синельникова И. Лексико-фразеологические средства выражения эмоциональных состояний во французском языке / И. Синельникова // Франція та Україна: наук.-практ. досвід у контексті діалогу національних культур: матеріали XI міжнар. конф. / упоряд. Л. Пономарьова. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 83–88.
11. Гак В. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / В. Гак // Вестник Московского университета. Серия 9: филология. – 1997. – № 3. – С. 87–95.
12. Озонова Л. Метафорическое представление эмоции радости во французском языке / Л. Озонова // Вестник Бурятского государственного университета. – 2013. – Вып. 11: Романо-германская филология. – С. 40–44.
13. Кухаренко В. Интерпретация текста / В. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
14. Гуз О. Поняття інвективи в сучасній лінгвістиці (на матеріалі французького мас-медійного політичного дискурсу) / О. Гуз // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. – 2013. – Вип. 37. – С. 94–97. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_37_32.
15. Жельвис В. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. Жельвис. – М.: Ладомир, 2001. – 349 с.
16. Носова В. Французская инвективная лексика в прагматическом и коммуникативно-дискурсивном аспектах: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05. «Романские языки» / В. Носова. – Воронеж, 2011. – 24 с.
17. Chainas A. Pur / A. Chainas. – P.: Gallimard, 2013. – 308 p.
18. Dictionnaire français [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>.
19. Гак В. Теоретическая грамматика французского языка / В. Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
20. Barberis J.-M. Onomatopée, interjection: un défi pour la grammaire / J.-M. Barberis // L'Information Grammaticale. – Vol. 53. – 1992. – P. 52–57. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_1992_num_53_1_3215.
21. Miské K. Arabe Jazz / K. Miské. – P.: Viviane Hamy, 2012. – 301 p.
22. Férey C. Zulu / C. Férey. – P.: Gallimard, 2010. – 341 p.
23. Manotti D. L'honorable société / D. Manotti, DOA. – P.: Gallimard, 2011. – 384 p.
24. Grevisse M. Le bon usage / M. Grevisse, A. Goose [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lebonusage.com/document/p3ch6-418025>.
25. Nef F. Problèmes de classification des adverbes d'un point de vue logique / F. Nef // Langue française. – 1990. – Vol. 88. – P. 51–59. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1990_num_88_1_5752.

Кравченко О. В. Лексические средства вербализации когнитивного диссонанса в современном французском детективном романе

Аннотация. В статье рассматриваются лексические средства вербализации когнитивного диссонанса в персональной речи. Исследование выполнено на материале текстов современных французских детективных романов.

Ключевые слова: когнитивный диссонанс, лексические единицы, французский детективный роман, персональная речь.

Kravchenko O. Lexical means of verbalization of cognitive dissonance in the modern French detective novels

Summary. The paper deals with the lexical means of verbalization of cognitive dissonance in characters' speech. This research is based on the texts of modern French detective novels.

Key words: cognitive dissonance, lexical units, French detective novel, characters' speech.